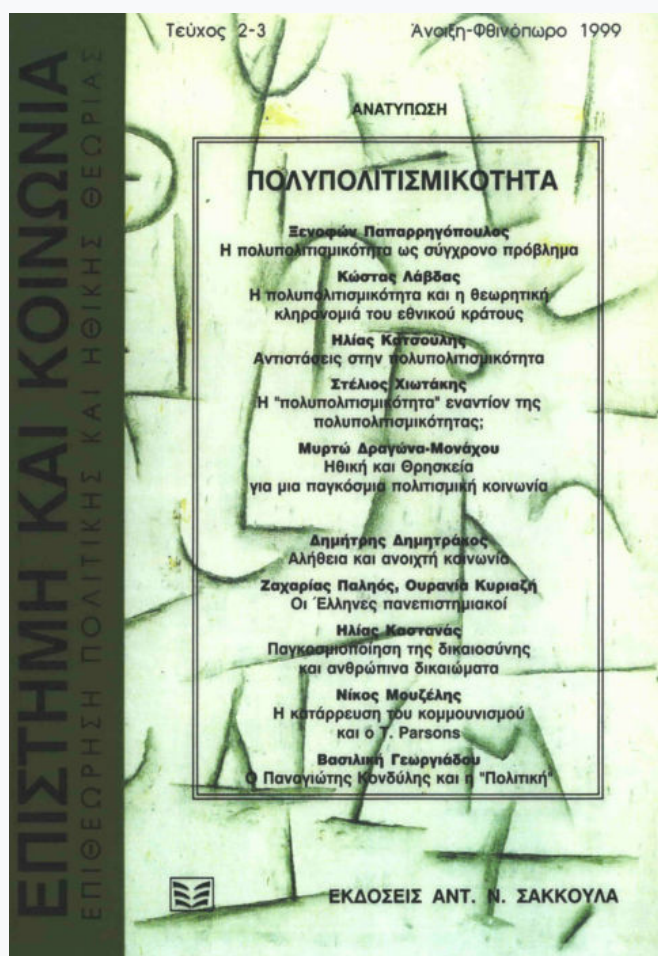

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 2 (1999)

Τόμ. 2-3 (1999): Πολυπολιτισμικότητα

Παγκοσμιοποίηση της δικαιοσύνης και ανθρώπινα δικαιώματα

Ηλίας Καστανάς

doi: [10.12681/sas.614](https://doi.org/10.12681/sas.614)

Copyright © 2015, Ηλίας Καστανάς

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καστανάς Η. (2015). Παγκοσμιοποίηση της δικαιοσύνης και ανθρώπινα δικαιώματα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 2, 235–252. <https://doi.org/10.12681/sas.614>

Παγκοσμιοποίηση της δικαιοσύνης και ανθρώπινα δικαιώματα

Ηλίας Καστανάς*

Η σύλληψη του τέως χιλιανού δικτάτορα Αουγκούστο Πινοσέτ και η επέμβαση του ΝΑΤΟ στο Κοσσυφοπέδιο μαρτυρούν ότι μπαίνουμε σε μια νέα εποχή όπου η ανστηρή προσήλωση στην εθνική κυριαρχία και το ατυρόβλητο των ηγετών υποχωρούν μπροστά στην ανάγκη προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων και επιβολής κυρώσεων σε όσους τα παραβιάζουν. Σταδιακά οικοδομείται μια 'παγκοσμιοποιημένη' δικαιοσύνη, τόσο διεθνής από τα Κράτη των καθολικά αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου και προχωρεί στον ποινικό κολασμό των υπεύθυνων για μαζικές και συστηματικές παραβιάσεις τους. Παράλληλα, πανίσχυρες πολεμικές μηχανές κινητοποιούνται για την επιβολή του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η νέα αυτή πραγματικότητα δεν έχει βρει όμως τη θεσμική της αποτύπωση και στο κενό που δημιουργείται αναπτύσσονται πρακτικές που περικλείουν τεράστιους κινδύνους αυθαιρεσίας και υποσκάπτουν τον αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βρισκόμαστε άραγε μπροστά σε μια νέα τάξη πραγμάτων, όπου η διεθνής κοινότητα μετατρέπεται σε κοινότητα δικαίου, δομημένη στη βάση καθολικά αναγνωρισμένων αξιών, το σεβασμό των οποίων επιτηρεί μια παγκοσμιοποιημένη δικαιοσύνη; Ή μήπως μπαίνουμε σε καθεστώς παγκόσμιας ανομίας όπου αυτόκλητοι υπερασπιστές του δικαίου επιβάλλουν, επιλεκτικά και κατά βούληση, το νόμο του ισχυροτέρου;

Δύσκολους καιρούς για ορισμένους Αρχηγούς Κρατών, πρώην αλλά και νυν, που κυβέρνησαν –ή και κυβερνούν– τις χώρες τους δια πυρός και σιδήρου, φαίνεται ότι επιφυλάσσει η αυγή της νέας χιλιετίας. Όσοι πίστευαν ότι ο αποτελεσματικότερος τρόπος για τη διαιώνιση της εξουσίας τους είναι η

* Δ.Ν., Πανεπιστήμιο Γενεύης.

καταπάτηση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και των θεμελιωδέστερων δικαιωμάτων του ανθρώπου αισθάνονται πλέον τον σιδηρό βραχίονα της δικαιοσύνης να τους απειλεί.

Ο πρώτος τέως δικτάτορας που καλείται να πληρώσει το τίμημα της θεσμοποιημένης αυθαιρεσίας που επέβαλε στη χώρα του είναι ο Αουγκούστο Πινোসέτ. Ευρισκόμενος σε πολυτελή κλινική του Λονδίνου δέχτηκε την επίσκεψη της αστυνομίας, που του ανακοίνωσε τη σύλληψή του. Η πρωτοβουλία βέβαια δεν ανήκε σε κάποιον χιλιανό δικαστή. Πώς θα μπορούσε άλλωστε, αφού ο πρώην δικτάτορας είχε φροντίσει να αυτο-αμνηστευθεί φορώντας επιπλέον τον μανδύα του Ανώτατου Διοικητή των Ενόπλων Δυνάμεων και του ισόβιου γεροϋσιαστή. Δεν υπολόγισε όμως ότι ένας «αδιάφορος» ισπανός εισαγγελέας θα του απήγγειλε κατηγορία για βασανιστήρια, τρομοκρατία και γενοκτονία, ζητώντας την έκδοσή του στην Ισπανία από τις βρετανικές αρχές. Ένα παράδειγμα, που ακολούθησαν εισαγγελείς στη Γαλλία, την Ελβετία, αλλά και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Από τη στιγμή εκείνη, ξεκίνησε ένας πολύπλοκος πολιτικο-δικαστικός αγώνας, που κατέληξε στην απόφαση της βρετανικής Βουλής των Λόρδων, σύμφωνα με την οποία ο πρώην χιλιανός δικτάτορας δεν μπορούσε να επικαλεστεί το προνόμιο της ασυλίας. Η απόφαση αυτή επιβεβαιώθηκε και μετά τη διεξαγωγή νέας δίκης, που κατέστη αναγκαία όταν αποκαλύφθηκε ότι ένας από τους δικαστές της Βουλής των Λόρδων είχε στενούς δεσμούς με γνωστή οργάνωση προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δίνοντας λαβή σε υπόνοιες περί μεροληψίας.

Παράλληλα, ένας άλλος ηγέτης, εν ενεργεία αυτή τη φορά, καλείται να λογοδοτήσει ενώπιον της διεθνούς δικαιοσύνης. Η Εισαγγελέας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία Louise Arbour απήγγειλε κατηγορία κατά του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς ως υπεύθυνου για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου και εξέδωσε ένταλμα συλλήψεώς του. Κι αυτό σε μια συγκυρία όπου η ισχυρότερη πολεμική μηχανή του πλανήτη βομβάρδιζε ανελέητα ένα ανεξάρτητο κράτος στο όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο αγώνας κατά της ατιμωρησίας των υπευθύνων για παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου συμπαράσύρει στο διάβα του καθιερωμένες αρχές, όπως το προνόμιο της ασυλίας των αρχηγών των κρατών ή ο απόλυτος σεβασμός της εθνικής κυριαρχίας. Βρισκόμαστε άραγε μπροστά σε μια νέα τάξη πραγμάτων, όπου η διεθνής κοινότητα μετατρέπεται σε κοινότητα δικαίου, δομημένη στη βάση καθολικά αναγνωρισμένων αξιών, τον σεβασμό των οποίων επιτηρεί μια παγκοσμιοποιημένη δικαιοσύνη; Ή μήπως μπαί-

νουμε σε καθεστώς παγκόσμιας ανομίας όπου αυτόκλητοι υπερασπιστές του δικαίου επιβάλλουν, επιλεκτικά και κατά βούληση, τον νόμο του ισχυροτέρου;

Υπόθεση Πινοσέτ: Ένας θρίαμβος της διεθνοποιημένης δικαιοσύνης

Φαντάζει εκ πρώτης όψεως παράδοξο, ένας ισπανός δικαστής να αιτείται από τις βρετανικές αρχές την έκδοση ενός τώως χιλιανού ηγέτη για εγκλήματα που αυτός διέπραξε στη χώρα του εναντίον χιλιανών στη συντριπτική πλειοψηφία πολιτών. Βασική αρχή του ποινικού δικαίου είναι ότι τα κράτη εξαντλούν καταρχήν την ποινική τους δικαιοδοσία σε εγκλήματα που διεπράχθησαν εντός των γεωγραφικών τους συνόρων.

Ήδη όμως από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το διεθνές δίκαιο έχει αναγάγει ορισμένα αδικήματα σε διεθνή εγκλήματα, οι δράστες των οποίων υπέχουν προσωπική ευθύνη. Κάμφθηκε έτσι σταδιακά η αρχή σύμφωνα με την οποία υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, και υπόλογοι απέναντί του, είναι τα κράτη μόνο και όχι τα άτομα. Σε ένα πρώτο στάδιο, η διεθνής ποινική ευθύνη των ατόμων αφορούσε μόνο εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων συνδεόταν άμεσα με την ύπαρξη πολέμου ή γενικότερα εχθροπραξιών. Προοδευτικά όμως, τα βασανιστήρια αποσυνδέθηκαν από τις καταστάσεις αυτές και αναδείχθηκαν σε αυτοτελές διεθνές έγκλημα. Η απαγόρευση, που επιβάλλει το διεθνές δίκαιο, στις κρατικές αρχές να προβαίνουν σε βασανιστήρια απέκτησε τον χαρακτήρα κανόνα του *ius cogens*. Με άλλα λόγια, κατέστη αδύνατη οποιαδήποτε απόκλιση από τον κανόνα αυτό, ασχέτως του αν τα κράτη δεσμεύονται από διεθνείς συμβάσεις που ρητά απαγορεύουν τα βασανιστήρια. Και μετά από την εξέλιξη αυτή όμως, δύο ερωτήματα παρέμειναν ανοιχτά. *Πρώτον*, η διεθνής 'ποινικοποίηση' των βασανιστηρίων αφορά μόνο τη μαζική και συστηματική προσφυγή στην πρακτική αυτή ή αρκούν και μεμονωμένα περιστατικά προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η διεθνής ποινική ευθύνη; *Δεύτερον*, ποια δικαστήρια είναι αρμόδια για την τιμώρηση των ενόχων; Είναι προφανές ότι η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων κάθε άλλο παρά επαρκή εγγύηση αποτελεί. Και αυτό, αφενός διότι θα ήταν αφελές να περιμένουμε ότι σε ένα δικτατορικό καθεστώς τα δικαστήρια θα τολμούσαν να τιμωρήσουν τους υπεύθυνους για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφετέρου διότι, ακόμα και σε περίπτωση ανατροπής του

ανταρχικού καθεστώτος, οι υπαίτιοι θα μπορούσαν να καταφύγουν σε κάποιο άλλο κράτος, εξασφαλίζοντας έτσι την ατιμωρησία τους.

Στην άρση των οδών αυτών διαφυγής συνέβαλε αποφασιστικά η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων των Ηνωμένων Εθνών, που υιοθετήθηκε το 1984. Η Σύμβαση καθιερώνει την υποχρέωση των κρατών να εγγυνώνται ότι όλες οι πράξεις βασανισμών αποτελούν εγκλήματα σύμφωνα με το ποινικό τους δίκαιο. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι εισάγει ένα σύστημα ικανό να αποτρέψει την ασυλία των πευθύνων.

Έτσι, καταρχάς, αναγνωρίζεται η ποινική δικαιοδοσία του κράτους στις παρακάτω τρεις περιπτώσεις: (α) όταν τα εγκλήματα διαπράττονται σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του, (β) όταν ο θεωρούμενος ως δράστης είναι υπήκοος αυτού του κράτους και (γ) σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν το θύμα είναι υπήκοος αυτού του κράτους. Τι γίνεται όμως όταν ο ύποπτος βρίσκεται σε κράτος άλλο από εκείνο που έχει δικαιοδοσία σύμφωνα με τα ανωτέρω; Στην περίπτωση αυτή, το κράτος, στο έδαφος του οποίου βρίσκεται ο θεωρούμενος ως δράστης, αναλαμβάνει την υποχρέωση, είτε να τον εκδώσει είτε να τον δικάσει το ίδιο (*aut dedere aut punire*). Με το σύστημα αυτό καθιερώνεται η αρχή της οικουμενικής δικαιοδοσίας, η οποία επιχειρεί να διασφαλίσει την, σε κάθε περίπτωση, άσκηση ποινικής δικαιοδοσίας από ένα συμβαλλόμενο κράτος εναντίον προσώπων υπόπτων για βασανιστήρια.

Το κρισιμότερο όμως ερώτημα στην υπόθεση Πινοσέτ ήταν το κατά πόσον το διεθνές δίκαιο, και ειδικότερα η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, αναγνωρίζει το προνόμιο της ασυλίας σε σχέση με το διεθνές έγκλημα των βασανιστηρίων.

Η κατά το διεθνές δίκαιο ασυλία είναι δύο ειδών: *ratione personae* και *ratione materiae*. Την πρώτη μορφή ασυλίας απολαμβάνει ο εν ενεργεία αρχηγός του κράτους και ο διπλωματικός αντιπρόσωπος που βρίσκεται στο κράτος υποδοχής. Αυτή περιλαμβάνει ιδίως το απαραβίαστο του προσώπου και την απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής σύλληψης ή κράτησης και διαρκεί ως τη στιγμή που ο απολαμβάνων την ασυλία εγκαταλείπει το έδαφος της χώρας όπου είναι διαπιστευμένος. Η δεύτερη μορφή, που αφορά τους διπλωματικούς αντιπροσώπους οι οποίοι έχουν εγκαταλείψει το κράτος υποδοχής, είναι πιο περιορισμένη σε έκταση και καλύπτει μόνο πράξεις που συντελέστηκαν με την επίσημη ιδιότητα του διπλωματικού αντιπροσώπου, και όχι ιδιωτικές πράξεις. Δικαιολογητικός της λόγος είναι η διαφύλαξη της ισότητας μεταξύ κυρίαρχων κρατών και ο σεβασμός της αρχής της μη ανάμειξης

στις εσωτερικές υποθέσεις, μέσω της αποφυγής της εκδίκασης από τα δικαστήρια ενός κράτους επίσημων και κυβερνητικών πράξεων ενός άλλου κράτους.

Κατά τη Βουλή των Λόρδων, ο πρώην Αρχηγός Κράτους βρίσκεται, ως προς το σημείο αυτό, στην ίδια νομική θέση με τον πρώην διπλωματικό αντιπρόσωπο. Επομένως, ο Πινοσέτ χαίρει ασυλίας *ratione materiae* για πράξεις στις οποίες προέβη κατά τη διάρκεια της θητείας του ως αρχηγός του κράτους και που αποτελούσαν μέρος των επίσημων καθηκόντων του ως αρχηγού του κράτους.

Τα βασανιστήρια ανήκουν στην κατηγορία των πράξεων αυτών; Από τη στιγμή που αναπτύσσεται ένα ολόκληρο σύστημα οικουμενικής δικαιοδοσίας, με βάση τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, οι πράξεις που συνιστούν βασανιστήρια αποτελούν πλέον ένα πλήρες διεθνές έγκλημα. Ενέργειες όμως που το ίδιο το διεθνές δίκαιο απαγορεύει και ποινικοποιεί δεν μπορούν να θεωρούνται ότι αποτελούν άσκηση των επίσημων καθηκόντων ενός Αρχηγού Κράτους και ότι δικαιολογούν την αναγνώριση του προνομίου της ασυλίας. Με τον τρόπο αυτό διευρύνεται ο θεμελιώδης κανόνας σύμφωνα με τον οποίο (α) δεν μπορεί να γίνει επίκληση μιας εντολής από ανώτερο υπάλληλο ή δημόσια αρχή ως δικαιολογίας για τις πράξεις βασανισμού και (β) υπεύθυνοι είναι τόσο το εκτελεστικό έργο όσο και ο εγκέφαλος των πρακτικών αυτών, ο οποίος δεν μπορεί να ελπίζει πια σε ένα 'ασφαλές καταφύγιο'.

Η απόφαση της Βουλής των Λόρδων στην υπόθεση Πινοσέτ αναδεικνύει δύο βασικά στοιχεία. Πρώτον, τον ολοένα και αυξανόμενο ρόλο των διεθνών συμβάσεων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που δίνει μια νέα διάσταση σε παραδοσιακές αρχές του διεθνούς δικαίου, όπως η ασυλία των Αρχηγών Κρατών και ο σεβασμός της εθνικής κυριαρχίας. Δεύτερον, η ανάπτυξη διεθνικών και υπερεθνικών μηχανισμών πραγμάτωσης του κανονιστικού περιεχομένου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επιβολής κυρώσεων στους παραβάτες.

Στον αστερισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της εποχής μας είναι ο πολλαπλασιασμός των διεθνών κειμένων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η αλματώδης αύξηση του αριθμού των επικυρώσεων από τα κράτη. Με αφετηρία την Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώ-

που, αναπτύχθηκε ένα ολόκληρο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο, που δεσμεύει ολοένα και περισσότερα κράτη. Με βάση στοιχεία του 1998, σχεδόν 140 κράτη έχουν επικυρώσει τα δύο Διεθνή Σύμφωνα, για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα το ένα, για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα το άλλο. 124 κράτη έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση για την πρόληψη και την τιμώρηση της γενοκτονίας, 103 τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, 131 τη Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων, 150 τη Σύμβαση για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων, 161 τη Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών, 190 τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Καθολική σχεδόν είναι η επικύρωση του 'ανθρωπιστικού δικαίου της Γενεύης'. Στο περιφερειακό επίπεδο, ενδεικτικά αναφέρουμε την καθολική επικύρωση από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης σημαντικών συμβάσεων, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων.

Από τα ενδεικτικά αυτά παραδείγματα, προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κρατών έχει δεσμευθεί ρητά, στο διεθνές επίπεδο, για την τήρηση ορισμένων θεμελιωδών κανόνων και αρχών, όπως: η διαφύλαξη και προώθηση των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, η απαγόρευση των διακρίσεων, η αναγνώριση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ο σεβασμός της αρχής του Κράτους Δικαίου, η προστασία των αμάχων, των αιχμαλώτων και γενικότερα των θυμάτων διεθνών, αλλά και εσωτερικών, πολεμικών συγκρούσεων.

Ο θρίαμβος αυτός των κανόνων του διεθνούς δικαίου οδηγεί σταδιακά στη *διαμόρφωση μιας οικουμενικής δημόσιας τάξης*, ενός *corpus* αρχών από τις οποίες δεν συγχωρείται παρέκκλιση. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν έτσι τον καταστατικό χάρτη και τον συνεκτικό δεσμό της διεθνούς κοινότητας. Η προϊούσα ομογενοποίηση των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων θέτει στο περιθώριο κάθε προσπάθεια αμφισβήτησης και σχετικοποίησης του κανονιστικού περιεχομένου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο όνομα των εθνικών ιδιαιτεροτήτων και της ιστορικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής πολυμορφίας. Θεωρητικές, αλλά και βαθύτατα πολιτικές, διαμάχες γύρω από το αν θα πρέπει να αναγνωριστεί η υπεροχή των ατομικών ή των κοινωνικών δικαιωμάτων καθίστανται ανεπίκαιρες, αφού αναγνωρίζεται από όλα πλέον τα κράτη ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οικουμενικά, αδιαίρετα και αλληλένδετα. Παράλληλα, ενισχύονται περαιτέρω οι μηχανισμοί ελέγχου της τήρησης των δεσμεύσεων των κρατών και επιβολής κυρώ-

σεων στους υπεύθυνους για, μαζικές και συστηματικές τουλάχιστον, παραβιάσεις τους. Και αυτό τόσο στο εθνικό όσο και στο περιφερειακό και οικουμενικό επίπεδο.

Στο εθνικό επίπεδο: Η αίτηση έκδοσης του Πινοσέτ από τον ισπανό εισαγγελέα Garzon και η απόφαση της αγγλικής Βουλής των Λόρδων αποτελούν το χαρακτηριστικότερο μέχρι στιγμής παράδειγμα της τάσης των εθνικών δικαστών να εξαντλούν όλο το νομικό οπλοστάσιο προκειμένου να οδηγήσουν στο εδώλιο του κατηγορουμένου αυτού που με τις πράξεις τους εξεγείρουν την 'παγκόσμια συνείδηση'. Ο δικαστής μετατρέπεται έτσι σε εν δυνάμει 'αστυνόμο της διεθνούς κοινότητας' και τιμωρό των (τέως) αξιωματούχων - εγκληματιών, στο όνομα της δικαίωσης των θυμάτων τους. Προς τον σκοπό αυτό, αναπτύσσεται μια γόνιμη και καινοτόμος αλληλεπίδραση μεταξύ του εσωτερικού και του διεθνούς δικαίου. Ο εθνικός δικαστής στρέφεται στη διεθνή έννομη τάξη και προκρίνει μια τελεολογική και συστηματική προσέγγιση των διεθνών συνθηκών, ερμηνεύοντας υπό το πρίσμα τους τις διατάξεις του εσωτερικού ποινικού δικαίου. Παράλληλα, τα διεθνή νομικά κείμενα συμπληρώνονται και εξοπλίζονται με τους κυρωτικούς μηχανισμούς που προβλέπει η εθνική ποινική δικονομία. Με τον τρόπο αυτό εγκαταλείπεται οριστικά η λογική της ατιμωρησίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι, εκτός από την υπόθεση Πινοσέτ, το παγκόσμιο κίνημα καταστολής των ειδεχθέστερων εγκλημάτων κατά της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας έχει επεκταθεί και σε χώρες όπως η Ελβετία, όπου έχουν συλληφθεί, αλλά και καταδικασθεί για γενοκτονία, αξιωματούχοι της Ρουάντα, ενώ ανάλογες δίκες πρόκειται να διεξαχθούν στο Βέλγιο, ακόμα και στην Καμπότζη, με κατηγορούμενους αξιωματούχους, υπεύθυνους για τις πρωτοφανείς σφαγές των Κόκκινων Χμερ.

Στο περιφερειακό επίπεδο: Η ιδέα της σύστασης διεθνούς δικαστηρίου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνάντησε γόνιμο έδαφος, κυρίως στην Ευρώπη και στην αμερικανική ήπειρο. Ειδικότερα, η επιτυχημένη πορεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) είναι καθολικά αναγνωρισμένη. Το ΕΔΔΑ αύξησε προοδευτικά τον παρεμβατικό του ρόλο, με αποτέλεσμα να άγονται ενώπιόν του τα μείζονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στις μέρες μας οι ευρωπαϊκές κοινωνίες. Επισήμανε αδυναμίες, κενά, αγκυλώσεις και μια σειρά από δικαιοκρατικά ελλείμματα σε όλα τα συμβαλλόμενα κράτη. Με τη νομολογία του απέδειξε ότι ακόμη και ένα σύγχρονο Κράτος Δικαίου πολύ συχνά δεν ανθίσταται στον πειρασμό να περιορίζει τα δικαιώματα του ανθρώπου σε βαθμό δυσ-

νάλογο σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Εκδίδοντας πάνω από 1,000 αποφάσεις, ανέδειξε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων των Ανθρώπων σε 'καταστατικό χάρτη της κοινοτικής δημόσιας τάξης των ελεύθερων δημοκρατιών της Ευρώπης'.

Στο *οικουμενικό επίπεδο* διευρύνεται ο ρόλος των Επιτροπών που είναι αρμόδιες να επιβλέπουν την τήρηση των συμβατικών δεσμεύσεων των κρατών. Καταβάλλονται προσπάθειες ώστε να εξορθολογισθεί και να γίνει πιο αποτελεσματικός ο μηχανισμός ελέγχου των περιοδικών Εκθέσεων που υποχρεούνται να υποβάλλουν τα κράτη, ενώ διευρύνεται η αναγνώριση του δικαιώματος ασκήσεως 'ατομικής αναφοράς'. Με τα 'Γενικά Σχόλια', που αποτελούν ένα είδος αυθεντικής ερμηνείας των συμβατικών διατάξεων, τις 'Γενικές Παρατηρήσεις' και τις 'Συστάσεις', στη συνέχεια της εξέτασης των Εκθέσεων των κρατών, τα όργανα ελέγχου κατευθύνουν τα κράτη, μέσα από μια διαδικασία εποικοδομητικού διαλόγου, προς την πληρέστερη και ουσιαστικότερη εφαρμογή των συμβάσεων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η σημαντικότερη ίσως καινοτομία της τελευταίας δεκαετίας είναι η ανάπτυξη της υπερεθνικής (και όχι απλώς 'διεθνικής', όπως στην υπόθεση Πινόσέτ) ποινικής δικαιοσύνης, με αφορμή τις αγριότητες που σημειώθηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, η διεθνής κοινότητα, μέσω του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, εμφανίστηκε αποφασισμένη να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για τον τερματισμό των σοβαρότερων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου που σημειώθηκαν σε ευρωπαϊκό έδαφος μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, συνειδητοποιώντας ότι η αποκατάσταση και η διατήρηση της ειρήνης περνά μέσα από τη δίωξη και την καταδίκη των υπευθύνων για τις παραβιάσεις αυτές. Η αντίληψη αυτή επικράτησε και στην περίπτωση της Ρουάντα, όπου η ατιμωρησία των ενόχων θεωρήθηκε ως μείζον εμπόδιο για την επίτευξη της εθνικής συμφιλίωσης.

Με τη σύσταση των δύο αυτών δικαστηρίων, αλλά και τη νομολογία τους, καθιερώθηκε και εμπεδόθηκε μια σειρά από θεμελιώδεις αρχές για τον χαρακτήρα και τις συνέπειες των κατάφωρων και εκτεταμένων παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Παραβιάσεις τέτοιας βαρύτητας και κλίμακας συνιστούν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, ακόμα και όταν λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο εσωτερικών ένοπλων συγκρούσεων. Ειδικότερα για την Ρουάντα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η δημιουργία κυμάτων προσφύγων συνεπάγεται τεράστιο

κίνδυνο αποσταθεροποίησης και επέκτασης των συγκρούσεων στις περιοχές των γειτονικών κρατών όπου εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες.

Εξάλλου, διακηρύχθηκε, στη μεγαλύτερη δυνατή έκταση, η αρχή της ατομικής ευθύνης για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Συγκεκριμένα, το άρθρο 7 του Καταστατικού του Δικαστηρίου για την πρώτη Γιουγκοσλαβία και το άρθρο 6 του Καταστατικού του Δικαστηρίου για την Ρουάντα ορίζουν ότι το αξίωμα οποιουδήποτε κατηγορουμένου, είτε ως αρχηγού κράτους ή κυβέρνησης είτε ως υπεύθυνου κρατικού αξιωματούχου δεν τον απαλλάσσει από την ποινική του ευθύνη ούτε αποτελεί λόγο μείωσης της ποινής. Διευκρινίζεται επίσης ότι, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, οι ανώτεροι αξιωματούχοι δεν απαλλάσσονται από την ποινική τους ευθύνη εκ του γεγονότος ότι τα τυποποιημένα στο Καταστατικό εγκλήματα διαπράχθηκαν από κατώτερους ιεραρχικά υπαλλήλους. Αντίστροφα, οι τελευταίοι εξακολουθούν να υπέχουν ποινική ευθύνη ακόμα και αν ενήργησαν κατόπιν εντολής της κυβέρνησης ή ανωτέρων τους, μπορούν δε να ελπίζουν μόνο σε μείωση της ποινής, αν το Δικαστήριο κρίνει ότι τούτο επιβάλλεται από λόγους δικαιοσύνης.

Η δραματικότερη και πολιτικά σημαντικότερη εφαρμογή της διάταξης αυτής υπήρξε η άσκηση ποινικής δίωξης και η έκδοση εντάλματος σύλληψης από την Εισαγγελέα του Δικαστηρίου για την πρώτη Γιουγκοσλαβία κατά του Προέδρου της ΟΔΓ Σλόμποταν Μιλόσεβιτς, του Προέδρου της Σερβίας, του αναπληρωτή Πρωθυπουργού της ΟΔΓ, του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων της ΟΔΓ και του Υπουργού Εσωτερικών της Σερβίας. Για πρώτη φορά διώκεται εν ενεργεία αρχηγός κράτους κατά τη διάρκεια μάλιστα μιας εξελισσόμενης ένοπλης σύγκρουσης ως ύποπτος για σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, που περιλαμβάνουν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και παραβιάσεις των νόμων ή εθίμων πολέμου (ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, διώξεις για πολιτικούς, θρησκευτικούς και φυλετικούς λόγους και απελάσεις). Σε μια προσπάθεια άσκησης εντονότερης πίεσης προς τους κατηγορουμένους, τα κράτη μέλη του Ο.Η.Ε. διατάχθηκαν να προβούν στο πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων των υπόπτων, μέχρι να πραγματοποιηθεί η σύλληψή τους.

Η ενέργεια αυτή αποτελεί νέο πλήγμα στην ατιμωρησία των πιο υψηλά ιστάμενων αξιωματούχων, ακόμα και εκείνων που δεν αποτελούν θλιβερά απομεινάρια σκοτεινών εποχών. Η συγκυρία όμως στην οποία εντάσσεται θέτει επί τάπητος ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα στα οποία αναπόφευκτα προσκρούουν οι μηχανισμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμά-

των: την (κατά)χρησή τους για αλλότριους σκοπούς, φαινόμενο που συνοδεύει την προσπάθεια αποτελεσματικής εφαρμογής στην πράξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και που θα αναπτύξουμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας.

Η εμπειρία των *ad hoc* διεθνών ποινικών δικαστηρίων επέδρασε καταλυτικά στην ολοκλήρωση των πολυετών προσπάθειών για τη σύσταση Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου του οποίου η αρμοδιότητα δεν υπόκειται σε χωροχρονικούς περιορισμούς. Για πρώτη φορά μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου κωδικοποιούνται σε διεθνή σύμβαση τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και τα εγκλήματα πολέμου και γενοκτονίας, τα οποία τιμωρούνται και όταν διαπράττονται στο πλαίσιο μη διεθνών συρράξεων. Οι βασικές αρχές που αφορούν την ατομική ευθύνη, και οι οποίες εφαρμόστηκαν από τα *ad hoc* Δικαστήρια, προσλαμβάνουν πλέον οικουμενική διάσταση. Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον η –εμφρασμένη από 120 κράτη– βούληση της διεθνούς κοινότητας να εξοπλίζει με έναν ισχυρό κυρωτικό μηχανισμό τις παραβιάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου θα έχει και πρακτικό αντίκρισμα. Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, υπάρχουν ενδείξεις που κατατείνουν στο ότι ο δρόμος προς την αποτελεσματική διεθνή ποινική καταστολή δεν είναι στρωμένος με αγαθές προθέσεις και κινδυνεύει να διαφεύσει τις ελπίδες που πολλοί έχουν εναποθέσει σε αυτήν.

Με τις εξελίξεις αυτές σχετικοποιείται περαιτέρω η έννοια της εθνικής κυριαρχίας. Όπως είναι γνωστό, το διεθνές δίκαιο εξασφαλίζει στα κράτη τον σεβασμό της εδαφικής τους ακεραιότητας και της κυριαρχικής ισότητας, ενώ απαγορεύει την ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις. Τα δικαιώματα αυτά των κρατών όμως παύουν να είναι αυτονόητα. Ισότητα μέλη της διεθνούς κοινότητας είναι μόνο τα κράτη εκείνα που διασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προστατεύουν τις μειονότητες που ζουν στο έδαφός τους και σέβονται τους δικαιοκρατικούς θεσμούς. Τα υπόλοιπα κράτη είναι, θα λέγαμε, διεθνώς ‘νόμιμα’ αλλά ‘μη-νομιμοποιημένα’ και, ως τέτοια, μετατρέπονται σε εν δυνάμει παρίες που κινδυνεύουν να υποστούν την μήνιν και τις κυρώσεις της διεθνούς κοινότητας εφόσον η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ιδιαίτερα εκείνων των μειονοτήτων, ξεπεράσει ορισμένα ‘ανεκτά’ όρια. Στην ίδια πάντα λογική, αρχηγοί κρατών οι οποίοι, κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους, προβαίνουν σε πράξεις που έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τον σκληρό πυρήνα των δικαιωμάτων του ανθρώπου παύουν να απολαμβάνουν τα προσωπικά και λειτουργικά προνόμια που τους αναγνωρίζει το διεθνές δίκαιο.

Περισσότερο από ποτέ, η εθνική κυριαρχία δεν σημαίνει για τα κράτη «the right to be left alone». Αντιθέτως, εδραιώνεται η αντίληψη ότι κάθε κράτος, ή ομάδα κρατών, έχουν δικαίωμα να αντιδράσουν απέναντι σε σοβαρές και γενικευμένες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λαμβάνοντας οικονομικά ή διπλωματικά αντίμετρα, ακόμα και όταν δεν είναι άμεσα θιγόμενα. Η διεθνής υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου –τουλάχιστον των κανόνων που αποτελούν μέρος του διεθνούς εθιμικού δικαίου– είναι μια υποχρέωση *erga omnes*. Το κράτος που την παραβιάζει υπέχει διεθνή ευθύνη και δεν μπορεί να επικαλεσθεί την αρχή της μη ανάμειξης στις εσωτερικές του υποθέσεις. Η αντίδραση των κρατών μπορεί να φθάσει ακόμη και στη χρήση της ένοπλης βίας κατόπιν ειδικής εξουσιοδότησης, αλλά και οριοθέτησης της δράσης τους, από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. Τα διαδοχικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας τα τελευταία δέκα χρόνια (Ιράκ, πρώην Γιουγκοσλαβία, Σομαλία, κλπ.) καθιέρωσαν οριστικά τον σύνδεσμο ανάμεσα στον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και νομιμοποίησαν, υπό αυστηρές όμως προϋποθέσεις, τη διεθνή ανθρωπιστική επέμβαση για την αντιμετώπιση της εσωτερικής καταστολής.

Έτσι, η νέα τάση που διαγράφεται είναι η αμεσότητα των σχέσεων της διεθνούς κοινότητας με το άτομο - θύμα, ως αντικείμενο προστασίας, και το άτομο-θύτη, ως στόχο των διεθνών ποινικών κυρωτικών μηχανισμών, σε συνδυασμό με την προοδευτικά συρρικνούμενη μεσολάβηση του εθνικού κράτους και των θεσμών του. Ενώ παραδοσιακά η προστασία των αδυνάτων είχε ως προϋπόθεση την τήρηση της αρχής της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις, στην εποχή μας αυτή συνεπάγεται το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή τη λογοδοσία των κρατών για τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται στους πολίτες τους και την ανθρωπιστική ή και ένοπλη επέμβαση.

Αυτή η συνειδητοποίηση της ανάγκης προστασίας των θυμάτων της κρατικής καταπίεσης και αυθαιρεσίας τείνει να καταστήσει λυδία λίθο των διεθνών σχέσεων όχι πια την εθνική κυριαρχία και το απαραβίαστο των συνόρων αλλά την ασφάλεια των ατόμων. Στο όνομα αυτής της τελευταίας, συγχωρούνται και οι πιο ριζικές μορφές παρέμβασης, νομιμοποιούμενες από τον ανθρωπιστικό τους χαρακτήρα, οι οποίες ξεκινούν από την επιβολή οικονομικών κυρώσεων για να καταλήξουν στην ένοπλη επέμβαση. Ένας «νέος διεθνισμός» γεννιέται, στο πλαίσιο του οποίου, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Tony Blair, οι δημοκρατικές χώρες δεν μάχονται για εδάφη, αλλά για αξίες, για μια νέα διεθνή ηθική που δεν ανέχεται τη βράναυση καταπίεση

των εθνοτικών ομάδων και που δεν αφήνει μέρος να κρυφθούν οι υπεύθυνοι τέτοιων εγκλημάτων.

Είναι όμως πράγματι ο 'αστερισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων' ένας όμορφος κόσμος ηθικός, αγγελικά πλασμένος; Ή μήπως η σύγχρονη αντίληψη και πρακτική για τα δικαιώματα του ανθρώπου εμπεριέχουν τα συστατικά εκείνα που θα οδηγήσουν στην αυτοαναίρεσή τους;

Ο ερχομός της νέας διεθνούς αταξίας

Πόσο ειλικρινής άραγε είναι η δέσμευση των κρατών να προτάξουν τον αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να ενισχύσουν, πέρα από κάθε σκοπιμότητα, τους μηχανισμούς εφαρμογής τους;

Η δημιουργία καινοτόμων θεσμών συνοδεύεται από ενδείξεις δυσπιστίας των κρατών απέναντί τους και από την προσπάθεια περιορισμού της εμβέλειάς τους, ώστε η δράσή τους να μην έρχεται σε αντίθεση προς ορισμένα υπέρτερα συμφέροντα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του νέου Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, η σύσταση του οποίου είναι το αποκορύφωμα του αγώνα για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας. Και όμως, δύο από τα ισχυρότερα κράτη, που είναι και μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, οι ΗΠΑ και η Κίνα, καταψήφισαν το Καταστατικό του. Η επικράτηση της αρχής της οικουμενικής δικαιοδοσίας μετριάστηκε από την πρόβλεψη ότι το Δικαστήριο μπορεί να ασκήσει τη δικαιοδοσία του μόνο εφόσον το κράτος στο έδαφος του οποίου τελέστηκε το έγκλημα, ή το κράτος του οποίου το άτομο που κατηγορείται για το έγκλημα είναι υπήκοος, είναι μέλη του Καταστατικού ή έχουν αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του. Αναγνωρίστηκε επίσης η ευχέρεια των κρατών να εξαιρεθούν, για μια επταετία, από τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου για εγκλήματα πολέμου. Αναβλήθηκε εξάλλου για ευθετότερο χρόνο ο ορισμός των στοιχείων του εγκλήματος της 'επίθεσης', ενώ δόθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας η δυνατότητα να αποτρέπει ή να αναστέλλει την άσκηση δίωξης από τον Εισαγγελέα του Δικαστηρίου. Όλα αυτά τα στοιχεία μαρτυρούν ότι τα κράτη, ακόμα και όταν κάνουν μεγάλα βήματα προς τα εμπρός, δεν είναι έτοιμα να εγκαταλείψουν την επιφυλακτική στάση τους απέναντι στους διεθνείς μηχανισμούς καταστολής των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο σημαντικότερος όμως κίνδυνος είναι η ίδια η αυτοϋπονόμευση του αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ως συνέπεια των μέσων που χρησιμοποιούνται για την προστασία τους και του παραμερισμού, στο όνομά τους,

άλλων βασικών αρχών του διεθνούς δικαίου. Η εμπειρία του Κοσσυφοπέδιου είναι ενδεικτική και άκρως διδακτική. Οι βομβαρδισμοί του ΝΑΤΟ επελέγησαν ως το προσφορότερο μέσο για τον τερματισμό της πολιτικής εθνοκάθαρσης που εφάρμοξε το καθεστώς Μιλόσεβιτς στο Κοσσυφοπέδιο. Η χρήση βίας, όμως, για να θυμηθούμε και τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην υπόθεση της Νικαράγουας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η καταλληλότερη μέθοδος για τον έλεγχο και τη διασφάλιση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η πιο δυσόωνη πλευρά της εμπειρίας αυτής είναι ότι η αρχή της νομιμότητας αντιμετωπίζεται πλέον ως απλώς μία από τις παραμέτρους που τα κράτη, και μάλιστα τα ισχυρότερα, λαμβάνουν υπόψη τους, ανάλογα με τη συγκυρία. Οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους δεν επιδίωξαν να νομιμοποιήσουν τη χρήση βίας στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας μέσα από τους μηχανισμούς του ΟΗΕ, αξιοποιώντας την πρακτική που είχε επικρατήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 με τα αλληπάλλληλα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας, η οποία δεν απέκλειε, αλλά οριοθετούσε αυστηρά, τη δυνατότητα ανθρωπιστικής επέμβασης. Αρκέστηκαν στο να προβάλουν τη σοβαρότητα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία, σύμφωνα με τη λογική αυτή, δημιουργώντας ένα είδος (ανθρωπιστικής) κατάστασης ανάγκης, δικαιολογούσε την περιθωριοποίηση της αρχής της νομιμότητας, καθώς και τη 'συνμπόρευση' των αποφάσεων της Συμμαχίας με το 'πνεύμα' των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας. Όσο και αν η κατάσταση στο Κοσσυφοπέδιο θεωρείται όλως εξαιρετική, προλείπεται το έδαφος ώστε να επικρατήσει η αντίληψη, μέσω της 'κανονιστικής δύναμης του πραγματικού', ότι η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να επιδιώκεται εκτός του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου. Περνάμε έτσι από το καθεστώς της θεσμοποιημένης ατιμωρησίας σε εκείνο της εξωθεσμικής καταστολής, η οποία ανατίθεται σε πανίσχυρες στρατιωτικές συμμαχίες που υπερβαίνουν τον αμυντικό τους χαρακτήρα και λογοδοτούν μόνο εάν και εφόσον το κρίνουν σκόπιμο.

Φυσικά, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι η προσήλωση στην αρχή της νομιμότητας κάθε άλλο παρά διασφαλίζει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εύκολα συνειδητοποιεί κανείς ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν θα μπορούσε ποτέ να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την ανθρωπινή τραγωδία στο Κοσσυφοπέδιο, με δεδομένη την άρνηση δύο μόνιμων μελών, με δικαίωμα αρνησικυρίας, της Ρωσίας και της Κίνας, να συναινέσουν σε μια ουσιαστική εμπλοκή της διεθνούς κοινότητας για τον τερματισμό των σφαγών και των εκτοπίσεων. Είναι γεγονός ότι οι διεθνείς θεσμοί φέ-

ρουν ακόμη τη σφραγίδα του Ψυχρού Πολέμου και ότι η αυξανόμενη ευαισθητοποίηση για την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχει ακόμη βρει τη θεσμική της αποτύπωση. Η κατάσταση αυτή θα πρέπει να δώσει το έναυσμα για μια ριζική ανασυγκρότηση των διεθνών μηχανισμών που θα επαναφέρει στο προσκήνιο τον ΟΗΕ, διότι μόνο με τον τρόπο αυτό θα διασφαλισθεί ότι η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου θα είναι υπόθεση όλων των κρατών, ανεξαρτήτως ισχύος, πλούτου και ειδικού βάρους.

Η ιδεολογία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ίδια ακριβώς στιγμή που θριαμβεύει και αναδεικνύεται σε κυρίαρχη στο διεθνές στερέωμα, κινδυνεύει να χάσει την οικουμενικότητά της. Κι αυτό διότι η ευαισθησία για τα δικαιώματα του ανθρώπου εξακολουθεί να είναι επιλεκτική. Δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι, εκτός από τον Πινোসέτ, υπάρχουν πολλοί άλλοι ηγέτες, τέως και νυν, που είναι υπεύθυνοι για βάνανσες προσβολές της ανθρωπίνης ζωής και αξιοπρέπειας και παρόλα αυτά δεν απειλούνται από τη μακριά χείρα της δικαιοσύνης. Εξάλλου, και οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές του 'στρατιωτικού ανθρωπισμού' διευκρινίζουν ότι η πολιτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων δεν μπορεί να εφαρμόζεται *urbi et orbi*, αλλά μόνο στις περιπτώσεις που διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα. Με τον τρόπο αυτό, η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου παύει να αποτελεί 'κατηγορική προσταγή' και υποβιβάζεται σε απλή συνάρτηση βραχυπρόθεσμων ή στρατηγικών εθνικών συμφερόντων.

Χάνοντας την οικουμενικότητά τους, οι πρακτικές που αναπτύσσονται για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χρησιμοποιούνται ως εργαλείο για την επίτευξη αλλότριων σκοπών. Είναι πράγματι πολύ δύσκολο να αποδεχθεί κανείς τις απολογητικές θεωρίες, οι οποίες αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κοσσυφοπέδιο, περί 'ηθικού πολέμου', που δεν αποσκοπεί παρά στην προστασία των αδυνάτων και δεν αποβλέπει στην εξυπηρέτηση κανενός άλλου συμφέροντος. Είναι αδύνατο να παραβλέψουμε ότι η αναζήτηση ενός νέου ρόλου για το ΝΑΤΟ στη μεταψυχροπολεμική εποχή και η επιβεβαίωση της ηγεμονίας της μοναδικής υπερδύναμης στάθηκαν σημαντικές παράμετροι της πολιτικής απόφασης για τη διεξαγωγή των βομβαρδισμών στο έδαφος της ΟΔΓ. Ο αγώνας για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν παύει δυστυχώς να αποτελεί μετωνυμία της βούλησης για δύναμη και επιβολή, έστω και με 'ηθικά' μέσα, στο διεθνές σύστημα.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η 'νομιμοποίηση μέσω της διαδικασίας' δεν υποκαθίσταται από τη 'νομιμοποίηση εκ του αποτελέσματος'.

Πράγματι, στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου, οι άμεσες συνέπειες της εξωθεσμικής τιμωρίας των υπεύθυνων για βάνανσες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήρθαν σε ευθεία σύγκρουση προς τις διακηρυγμένες προθέσεις της. Λύθηκαν τα χέρια των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δυνάμεων καταστολής, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν καραβάνια και στρατόπεδα συγκέντρωσης προσφύγων. Επιτάθηκε ο κίνδυνος βραχυπρόθεσμης και μακροπρόθεσμης αποσταθεροποίησης στα όμορα κράτη. Ακόμα και σε χώρες με σταθεροποιημένο και αναπτυγμένο δημοκρατικό καθεστώς όπως η Ελλάδα αναπτύχθηκε σε επικίνδυνο βαθμό η εθνικιστική και ξενόφοβη ιδεολογία. Και βέβαια υποθηκεύτηκε το μέλλον ενός λαού που καταδικάστηκε, όχι μόνο στην οικονομική, αλλά και στη θεσμική υπανάπτυξη, αφού οι δημοκρατικές δυνάμεις στην ΟΔΓ περιθωριοποιήθηκαν και αναγκάστηκαν να συμπορευθούν με το ανελεύθερο καθεστώς. Εξάλλου, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη ασάφεια και αβεβαιότητα σχετικά με το νομικό καθεστώς του Κοσσυφοπεδίου. Βέβαια, σε μια πρώτη φάση τουλάχιστον, δεν θα αμφισβητηθεί νομικά η κυριαρχία της ΟΔΓ επί της επαρχίας. Σταδιακά όμως οδεύουμε προς τη δημιουργία οντοτήτων υβριδικής μορφής, που θα οφείλουν την ύπαρξή τους, την ασφάλειά τους και την ομαλή λειτουργία των θεσμών τους στην κηδεμονία της διεθνούς κοινότητας και στην παρουσία ξένων στρατευμάτων. Μπορούν όμως τέτοιου είδους μορφώματα να αποτελέσουν στην πράξη το πλαίσιο εκείνο που θα διασφαλίζει την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Η ειρωνία της ιστορίας είναι ότι οι πολιτικές, διπλωματικές και στρατιωτικές επεμβάσεις οδήγησαν στη διάλυση πολυεθνικών κρατών και στην ανάδειξη 'εθνικά καθαρών' οντοτήτων με λίαν χαλαρούς –και μάλλον προσχηματικούς– συνομοσπονδιακούς δεσμούς που στρέφονται προς τη 'μητέρα-πατρίδα' για την επιβίωσή τους. Κι αυτό σε μια συγκυρία όπου η οικονομική, νομισματική και πολιτική ενοποίηση των δυτικών δημοκρατιών προχωρά με γοργά βήματα. Μήπως, ασυνείδητα έστω, θεωρείται η προοπτική της ολοκλήρωσης και της δημιουργίας δικαιοκρατικών υπερεθνικών θεσμών ως πολυτέλεια που δεν είναι 'bonne pour l'Orient';

Μέσα σε αυτήν τη γεμάτη από σκοπέλους συγκυρία, τα δικαιοδοτικά όργανα που διεκδίκησαν και κατέκτησαν πρωταγωνιστικό ρόλο εμπλέκονται στη μέγκενη αντίρροπων και ανταγωνιστικών δυνάμεων. Προκειμένου να διαφυλάξουν την ανεξαρτησία τους υποχρεούνται να πείθουν για την αμεροληψία τους και να εντάσσουν στη συλλογιστική τους τις συνέπειες που ενδέχεται να έχει η δράση τους. Οφείλουν να αποφύγουν τη λογική του *fiat iustitia et pereat mundus*. Διότι ακόμα και οι πιο προωθημένες αποφάσεις μπορεί να

έχουν δυσάρεστες επιπτώσεις όταν εντάσσονται στο πεδίο των διεθνών και εσωτερικών κοινωνικοπολιτικών συσχετισμών. Η απόφαση Πινουσέτ της βρετανικής Βουλής των Λόρδων δημιούργησε εντάσεις και πολιτική αναταραχή στη Χιλή δίνοντας μια εκβιαστική, θα λέγαμε, απάντηση σε κρίσιμα ερωτήματα: Τι θα πρέπει να επιλέξει μια Δημοκρατία που βρίσκεται ακόμη σε μεταβατικό στάδιο, τη δικαιοσύνη και τη δικαίωση των θυμάτων της κρατικής τρομοκρατίας ή τη λήθη, τη συγγνώμη και τη σταθερότητα; Και αν προκριθεί η Δικαιοσύνη, αυτή θα πρέπει να αποδοθεί από ξένους δικαστές ή θα ήταν σκοπιμότερο να δοκιμαστούν οι αντοχές του εθνικού δικαστικού συστήματος; Η άσκηση δίωξης κατά του Μιλόσεβιτς σίγουρα ικανοποίησε το κοινό αίσθημα, αφού απέδειξε ότι το Διεθνές Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία δεν διστάζει να διατρέξει ολόκληρη την αλυσίδα διοίκησης φθάνοντας μέχρι τον εγκέφαλο της πολιτικής της εθνοκάθαρσης. Συγχρόνως όμως περιέπλεξε την ειρηνευτική διαδικασία, αναγκάζοντας τη διεθνή κοινότητα να προβληματιστεί για το αν μπορεί να διαπραγματευθεί με τον εκλεγμένο ηγέτη μιας χώρας στον οποίο έχει και επισήμως αποδοθεί το στίγμα του εγκληματία πολέμου. Η απάντηση στο δίλημμα αυτό καθώς και η απόφαση για την εκτέλεση του εντάλματος συλλήψεως του κατηγορούμενου ηγέτη εναπόκειται στην πολιτική βούληση των κρατών, και μάλιστα των ισχυρότερων από αυτά. Αυτή η πραγματικότητα αντικατοπτρίζει και τα όρια της δικαστικής παρέμβασης για την τιμωρία των χειρότερων μορφών παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αντί επιλόγου

Το παλιό έχει πεθάνει, το νέο δεν έχει ακόμα γεννηθεί. Η αυστηρή προσήλωση στην εθνική κυριαρχία και στο απυρόβλητο των ηγετών αποτελεί παρελθόν. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αναδεικνύονται σε καταστατικό χάρτη της διεθνούς κοινότητας που δεν ανέχεται τις μαζικές και συστηματικές παραβιάσεις τους, ακόμα και στο εσωτερικό μιας χώρας, και δεν διστάζει να μετέλθει όλα τα μέσα για την τιμωρία των υπευθύνων. Μια παγκόσμια δικαιοσύνη, διεθνής και διεθνική, οικοδομείται προοδευτικά, η οποία αναλαμβάνει να επιβλέψει τον σεβασμό από τα κράτη των οικουμενικά αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η νέα αυτή πραγματικότητα δεν έχει βρει όμως τη θεσμική της αποτύπωση και στο κενό που δημιουργείται αναπτύσσονται 'άνομες' πρακτικές που περικλείουν τεράστιους κινδύνους αυθαιρεσίας και υποσκάπτουν τον αγώνα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι σχέσεις έντασης μεταξύ δικαιωμάτων του ανθρώπου και εθνικής κυριαρχίας θα παραμείνουν για πολλά χρόνια ακόμη στο προσκήνιο. Οι διεθνείς μηχανισμοί θα επεμβαίνουν ολοένα και περισσότερο στις περιπτώσεις που οι πρακτικές των κρατών παραβιάζουν τα κεκτημένα του παγκόσμιου νομικού πολιτισμού. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο μαρasmus του εθνικού κράτους είναι προαπαιτούμενο της άνθισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το κράτος δεν θα παύσει να είναι το πρωταρχικό πεδίο για την εμβάθυνση των δημοκρατικών και δικαιοκρατικών θεσμών. Το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή όργανα καλούνται, όχι να υποκαταστήσουν, αλλά να ενισχύσουν τη δημοκρατική κουλτούρα και τις κάθε μορφής θεσμικές εκφάνσεις της στο εσωτερικό των κρατών.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

[περιλαμβάνονται πρόσφατα κείμενα σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις στα ζητήματα της καταπολέμησης της ατιμωρησίας και της σχέσης δικαιωμάτων του ανθρώπου και εθνικής κυριαρχίας]

Πλήρης τεκμηρίωση σχετικά με την υπόθεση Πινοσέτ, που περιλαμβάνει και το κείμενο της απόφασης της Βουλής των Λόρδων, βρίσκεται στην ηλεκτρονική σελίδα της ισπανικής εφημερίδας El Pais, www.elpais.es, καθώς και της γαλλικής Le Monde, www.icmonde.fr

Αλιβιζάτος, Ν., Το δικαίωμα της παρέμβασης. Η επίλυση των κρίσεων και το χρέος της διεθνούς κοινότητας, Το Βήμα, 9/5/1999.

Cassese, A. (1999) Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards international Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community? *European Journal of International Law*, 23-30.

Cypel, S., La sécurité humaine face à la souveraineté des Etats, *Le Monde*, Samedi 22/5/1999

Delmas-Marty, M., Une étape importante, mais juste une tape, *Le Monde*, 27/11/1998.

Duhamel, O., La globalisation devient juridique, *Le Monde*, 27/11/1998.

Lagos, R. & Munoz, H., The Pinochet Dilemma, *Foreign Policy*, 114/1999: 26-40.

Maldavsky, J., Η ώρα της αλήθειας για τη χιλιανή δημοκρατία, *Le Monde Diplomatique-Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 50/17/1/1999.

Le Monde diplomatique, La nouvelle guerre des Balkans, Manière de voir 45, mai-juin 1999.

- Simma, B. (1999), NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects, *European Journal of International Law*, 1-22.
- Tréan, C., Le cas d'Augusto Pinochet illustre les difficultés politiques du combat contre l'impunité, *Le Monde*, 21/10/1998.
- Vernet, D., Naissance d'un nouvel internationalisme, *Le Monde*, 23/4/1999.